

ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณวิถีพุทธยุคการเปลี่ยนแปลง:

ข้อสะท้อนประสบการณ์จากการศึกษาสังเวชนียสถาน*

BUDDHIST SPIRITUAL LEADERSHIP IN A TRANSFORMATIVE ERA:

REFLECTING ON EXPERIENCES FROM THE STUDY OF BUDDHIST HOLY PLACES

ฐิติวัสถ์ สุขป้อม*, เรียงวิญญ์ นิลโคตร, ณัฐกรรณ์ ปะพาน, ณัฐกา สงวนวงศ์, ณัฐพัชร สายเสนา

Thitiwas Sukpom*, Reongwit Nilkote, Nattakorn Papan, Nattaka Sanguanwong, Natthapat Saisena

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระนครศรีอยุธยา ประเทศไทย

Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phra Nakhon Si Ayutthaya, Thailand

*Corresponding author E-mail: mongreongwit@gmail.com

บทคัดย่อ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นหลักความเป็นจริงที่ทุกสรรพสิ่งจะต้องเผชิญและหลีกเลี่ยงไม่ได้ พุทธศาสนิกชนจะต้องสร้างตระหนักและเรียนรู้อย่างลึกซึ้งเพื่อการดำเนินชีวิตให้เกิดความสมดุล การไม่ประมาทจึงเป็นหัวใจสำคัญตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและเป็นปณิธานที่ควรปฏิบัติ ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เน้นย้ำให้กับพุทธศาสนิกชนได้นำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต สังเวชนียสถานคือ สถานที่ทางพระพุทธศาสนาอันเป็นที่ตั้งแห่งความสลดสังเวช มี 4 แห่ง คือ 1) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติคือ สวนลุมพินีปัจจุบัน คือ รุมินเด ในประเทศเนปาล 2) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือ ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ปัจจุบันได้แก่พุทธคยา ประเทศอินเดีย 3) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา คือ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ปัจจุบัน คือ สารนาถ ประเทศอินเดีย 4) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน คือ ป่าสาละวัน เมืองกุสินารา ปัจจุบันได้แก่ เมืองกาเซีย ประเทศอินเดีย การศึกษาสังเวชนียสถานจะทำให้ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากสถานที่จริงและได้ศึกษาถึงความเป็นผู้นำเชิงจิตวิญญาณตามแนววิถีพุทธจากเรื่องเล่าพระราชกรณียกิจของพระพุทธเจ้าในแต่ละช่วงเวลา สังเวชนียสถานมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพุทธกิจของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขณะที่ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ การเดินทางจาริกแสวงบุญหรือเพื่อศึกษาสังเวชนียสถานสามารถสะท้อนให้เห็นที่เป็นบทเรียนอย่างหลากหลาย เช่น ด้านประวัติศาสตร์ ด้านการเสริมศักยภาพและการพัฒนาคุณค่าของมนุษย์ซึ่งเป็นหัวใจหลักสำคัญของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นต้นแบบ

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณวิถีพุทธ, ยุคการเปลี่ยนแปลง, สังเวชนียสถาน

Abstract

Buddhist principles value change as a principle of reality that all things must face and cannot avoid. Buddhists need to be aware and learn deeply in order to live a balanced life. Carelessness is therefore at the heart of the Buddhist doctrine and is the prevailing sermon that The Buddha has emphasized to the Buddhists to apply in their lives. The study of the sangha, which is an important

* Received October 1, 2024; Revised November 8, 2024; Accepted November 17, 2024

place in the history of Buddhism and reflects the Buddhist leadership of the Buddhist history in each period. Buddhist Sangha are 4 places of sadness: There are 4 places of worship: 1) The place where Buddha was born is Lumpini Park, now Rumminde, in Nepal, 2) The place where Buddha enlightened was under the Sri Maha Bodhi tree, now Bodh Gaya, India, 3) The place where the Buddha preached was Isiptanamrukhatthaiyawan Forest, Varanasi Sarnath, India, and 4) The place where the Buddha went to extinguish the Khanthapriniphan was Salwan Forest, Kusinara, now Gazia, India. Field study at the sangha is a study of the history of Buddhism from a real place and a study of spiritual leadership along the Buddhist way from the narratives of the Buddha's work in each period. Buddhist leadership places great importance on governing people, domination, work towards success and connecting society. The goal is to live in a balanced and happy life. The Buddhist Holy Places is very relevant to the history of Buddhism, especially the work of Buddha while he was still alive. Pilgrimage or study can reflect a variety of lessons such as history, human empowerment and value development, which are at the heart of Buddhist principles, and social and cultural values.

Keywords: Buddhist Spiritual Leadership, Transformative Era, Buddhist Holy Places

บทนำ

การบริหารจัดการองค์การท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารองค์การหรือผู้นำในระดับต่าง ๆ ต้องตระหนักถึงการพัฒนาศักยภาพของตนเองและของสมาชิกในองค์การอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้สามารถขับเคลื่อนองค์การไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันมีสาเหตุสำคัญประการหนึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี (disruptive technology) ซึ่งเกิดอยู่ตลอดเวลาเป็นกระบวนการที่ทำลายเทคโนโลยีเก่า (creative destruction) ที่ทำให้โลกมีประสิทธิภาพมากขึ้น () ลักษณะสำคัญยุคนี้จึงเป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลง ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในสังคมยุคนี้ คือ การปฏิรูป (reform) ซึ่งเป็นการปรับปรุงรูปแบบการทำงานให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยใช้เทคโนโลยี เป็นการปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่ ชุดความคิด (mindset) บางส่วนเปลี่ยนหมด ทำสิ่งที่ไม่เคยทำมาก่อน ไม่ใช่แค่ “ปรับปรุง” หรือทำให้ดีขึ้น (improvement) แต่เป็นการปรับเปลี่ยน สังคมจะมีการปรับปรุงรูปแบบการทำงานให้ดีขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดใหม่ หรือเปลี่ยนพื้นฐานความเชื่อเดิม เช่น ในอนาคตอาจไม่ใช้ธนบัตร เป็นการเปลี่ยนขนบทางสังคม (social norm) (วัชรงามจิตรเจริญ, 2566) ปรากฏการณ์ต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแบบพลิกผัน มีความซับซ้อน และต่อเนื่องอย่างเป็นพลวัต ผู้บริหารทุกคนต้องใช้ภาวะผู้นำ (Leadership) และหลักการบริหารจัดการ (Principle of management) เพื่อเป็นแนวทาง (Guideline) ต้องรับผิดชอบในการจัดการให้ทรัพยากรทั้งที่เป็นสิ่งของและตัวคนขององค์การให้สามารถดำเนินไปจนบรรลุวัตถุประสงค์ให้ได้ ดังนั้น ผู้บริหารจะต้องสามารถจัดการงานของตนเองในเชิงของการเป็นนักบริหารที่แท้จริงอย่างสมดุล (ธงชัย สันติวงศ์, 2537) การเรียนรู้ถึงการเปลี่ยนแปลง มุ่งพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ เสริมศักยภาพสมาชิกในองค์การ และขับเคลื่อนทุกองคาพยพเพื่อเข้าสู่เป้าหมายจึงเป็นเรื่องสำคัญ

พระพุทธศาสนาถือเป็นศาสนาประจำชาติไทย เป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือและศรัทธาสืบเนื่องต่อกันมาเป็นเวลานาน หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “พุทธธรรม” มีความสำคัญต่อสังคมไทยอย่างมากในฐานที่เป็นรากฐานความรู้ ความเชื่อ กำหนดความคิด และการกระทำในเรื่องคุณค่าของชีวิต เป้าหมาย และวิถีชีวิตในฐานะปัจเจกบุคคลและเป็นหลักพื้นฐานในฐานะองค์ประกอบร่วมของสังคมไทย (เจษฎา นกน้อย, 2556)

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับในฐานะเป็นศาสนาแห่งการศึกษาและพัฒนาศักยภาพของคน โดยเชื่อมั่นว่าชีวิตที่มีการศึกษาย่อมมีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการปรับตัว และสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จนถึงขนาดที่สามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้เป็นประโยชน์ได้ การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่จะทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อม และมีความเป็นใหญ่ในตัวในการที่จะดำรงอยู่และแสวงประโยชน์จากการดำรงอยู่นั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556) การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กร ความสำคัญของพุทธศาสตร์ คือ การมีความเป็นตรรกะ (Logic) มีความเป็นวิทยาศาสตร์ ขั้นสูง เป็นทักษะ (Skills) ครอบคลุมทั้งหลักการและหลักการปฏิบัติที่จะต้องฝึกหัดและลงมือทำงานให้เกิดความคุ้นชินและชำนาญ เป็นทักษะต่าง ๆ สอดรับกับแนวคิดสมัยใหม่ คือ การจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) และองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization: LO) (วรภัทร์ ภูเจริญ, 2559) การศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและประยุกต์นำมาปรับใช้กับการบริหารจัดการองค์กรสมัยใหม่จึงเป็นการบูรณาการศาสตร์ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณวิถีพุทธเพื่อให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณวิถีพุทธ : ผู้นำสายกลางบนความหลากหลาย

พระพุทธศาสนาได้กำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียหรือในอดีตเรียกว่า “ชมพูทวีป” เป็นศาสนาที่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาพสังคมที่มีการแบ่งผู้คนออกเป็นชนชั้นต่าง ๆ ที่เรียกว่า “วรรณะ” ตามความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ความหลากหลายทางสภาพเศรษฐกิจและสังคม สภาพเศรษฐกิจที่มีความยากจนและการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเป็นไปอย่างยากลำบาก อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางสภาพสังคมขณะนั้นได้มีกลุ่มผู้คนที่เกิดความเบื่อหน่ายต่อสภาพสังคมและมุ่งแสวงหาทางหลุดพ้นตามแนวทางต่าง ๆ มีจำนวนลัทธิมากถึง 62 ลัทธิ ซึ่งเป็นผู้นำเชิงจิตวิญญาณและมีอิทธิพลกับผู้คนในยุคนั้น โดยเฉพาะลัทธิที่มีชื่อเสียงมากมีจำนวน 6 ลัทธิ คือ 1) ลัทธิของปุนณกัสสป ที่มีความเห็นว่าบุญบาปไม่มีจริง สิ่งที่ทำลงไปแล้วไม่มีดีไม่มีชั่ว กลุ่มนี้เรียกว่าเป็นลัทธิ “อภิกิริยทิกขุ” ที่เห็นว่าแม้จะทำก็เท่ากับไม่ทำอะไรเลย 2) ลัทธิมีกษลิโคสาล กลุ่มนี้ให้ความบริสุทธิ์และความมัวหมองล้วนแล้วไม่มีเหตุปัจจัยอะไรมาเกี่ยวข้อง กลุ่มนี้เรียกว่าเป็นกลุ่ม “อเหตุกทิกขุ” คือ เห็นว่าไม่มีเหตุมีแต่ผล หรือเรียกอีกอย่างว่า “สังสารสุทธิต” คือ เชื่อว่าเมื่อมีการเวียนว่ายตายเกิดระยะเวลายาวนานแล้วสัตว์ทั้งหมดก็จะบริสุทธิ์ได้เอง 3) ลัทธิอชิสกัมพล เห็นว่าคนไม่มี สัตว์ไม่มี สิ่งต่าง ๆ เป็นการประชุมแห่งธาตุทั้ง 4 เมื่อธาตุต่าง ๆ แยกก็เป็นอันสิ้นสุด บาปบุญไม่มี ทานและการบูชาบุญเป็นบัญญัติของคนใจ กลุ่มนี้เรียกว่าเป็นกลุ่ม “นัตถิกทิกขุ” มีความเห็นว่า “ไม่มี” หรือ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นกลุ่ม “อุจเฉททิกขุ” คือ เห็นว่าทุกสิ่งจะสูญเปล่า 4) ลัทธิปุถุภิกษุจายน เห็นว่า สิ่งที่ยั่งยืนและดำรงอยู่มีอยู่ด้วยกัน 7 อย่าง คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม สุข ทุกข์ และชีวะ ไม่มีการผันแปรเป็นอื่น ลัทธินี้เรียกว่าเป็น “สัสสตทิกขุ” คือ เห็นว่าทุกสิ่งเป็นนิรันดร์ ด้านจริยธรรมแล้วถือว่าไม่มีคนฆ่า ไม่มีคนถูกฆ่า เป็นแต่เพียงศัตราวุธฆ่าและผ่านอวัยวะที่ไม่ยั่งยืนเท่านั้น กลุ่มนี้จัดเป็นลัทธิ “นัตถิกทิกขุ” 5) นิคณณานุบุตร มีความเห็นว่าการทรมานร่างกายด้วยวิธีการต่าง ๆ เป็นทางหลุดพ้นหลักของคำสอน เน้นความเข้มงวดต่าง ๆ เช่น การถือเอาการไม่เบียดเบียนอย่างยิ่งวด ปิดหน้า ปิดจมูกโดยเกรงว่าเวลาหายใจจะสูดจุลินทรีย์สัตว์เข้าไปโดยไม่เจตนา เวลาเดินทางต้องกวาดพื้นไปก่อน ไม่นุ่งห่มผ้า ประพติตนเป็นซีเปลือย กลุ่มนี้เรียกว่าเป็นกลุ่ม “อิตถิกถิกขุ” หรือลัทธิทรมานตนเอง และ 6) สญชัยเวฬุบุตร มีความเห็นว่า การจะผูกมัดตัวเองกับทรมานอะไร ๆ ย่อมมีส่วนผิดพลาดได้ จึงไม่สามารถยืนยันและปฏิเสธทรมานอะไรได้ ลัทธิกลุ่มนี้เรียกว่าเป็น “อมราวิกเขปิกทิกขุ” คือ มีความเห็นไม่ตายตัว ลื่นไหลไปมาเหมือนปลาไหล (วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2558) ดังกล่าวแล้วนั้นจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นท่ามกลางผู้นำลัทธิคำสอนที่มีอิทธิพลต่อความคิด ศรัทธา และวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในขณะนั้น การประกาศหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาท่ามกลางความหลากหลายจึงสะท้อนถึงภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ

หลักธรรมที่ทรงเน้นถึงวิธีการปฏิบัติแบบ “สายกลาง” คือ หนทางการดับทุกข์หรือการหลุดพ้นจากปัญหา ซึ่งเป็นสากลและเป็นที่ยอมรับ และแพร่หลายเป็นระยะเวลายาวนานจนถึงปัจจุบัน

ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ คือ ภาวะผู้นำที่สะท้อนถึงรูปแบบความเป็นผู้นำที่ผ่านกระบวนการฝึกฝน อบรม และพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของความเชื่อ ปณิธานที่ถูกต้อง มีคุณธรรมเป็นหลักในการพัฒนาตนเอง จากนั้นดำรงตนเองให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้อื่นได้ถือเป็นแบบปฏิบัติ เป็นผู้ที่มีสมบูรณ์ด้วยทั้งองค์ความรู้และการประพฤติที่เป็นแบบอย่างที่ดีงาม ในทางพระพุทธศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้นำองค์การสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ พระนามของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏ คือ คำว่า “นายก” และ “วินายก” เป็นไวพจน์อย่างหนึ่งที่เรียกพระพุทธเจ้า ก็คือ “นายก” ซึ่งโดยความหมายแปลว่า “ผู้นำ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2550) พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นพร้อมกับการอุบัติของเจ้าชายสิทธัตถะ คือ การประกาศอิสรภาพของมนุษย์ เกิดเหตุการณ์ที่เป็นสัญลักษณ์ว่าได้เสด็จย่างพระบาท 7 ก้าว ทรงเปล่งอาสภิวาจาว่า “เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐแห่งโลก เรา คือ ผู้เป็นใหญ่แห่งโลก” เป็นการให้ความสำคัญกับมนุษย์ว่ามีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้สูงสุด เมื่อมนุษย์พัฒนาตนเองแล้วก็เป็นผู้ประเสริฐสุด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2558) ความเป็นผู้นำของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นลักษณะ “พุทธภาวะ” กล่าวคือ สมบูรณ์พร้อมด้วยประโยชน์ของตนเองผ่านการบำเพ็ญพระประโยชน์ส่วนพระองค์อย่างเสร็จสมบูรณ์ และมีความสมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะที่เป็น “พุทธกิจ” คือ การทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้าและเป็นการมุ่งปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ดังสะท้อนให้เห็นได้จากตลอดพระชนมพรรษาได้ทำหน้าที่ในฐานะพระศาสดาได้อย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณที่เป็นแบบอย่างที่ดีสะท้อนได้จาก “พุทธคุณ 9 ประการ” ประกอบด้วย “อรห” ความเป็นพระอรหันต์ กล่าวคือ เป็นผู้บริสุทธิ ไกลจากกิเลส ทำลายกำแพงแห่งสังสารวัฏได้แล้ว เป็นผู้ควรแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ควรได้รับการเคารพบูชา เป็นต้น “สมมาสมพุโธ” เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง “วิชาจรณสมปนโน” เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา คือ ความรู้ และจรณะ คือ ความประพฤติ “สุคโต” เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว คือ ทรงดำเนินพระพุทธรจิริยาให้เป็นไปโดยสำเร็จผลด้วยดี พระองค์เองก็ได้ตรัสรู้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญพุทธกิจก็สำเร็จประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ชนทั้งหลายในที่ที่เสด็จไป และได้ประดิษฐานพระศาสนาไว้ แม้ปรินิพพานแล้วก็ยังเป็นประโยชน์แก่มหาชนสืบมา “โลกวิทู” เป็นผู้รู้แจ้งโลก คือ ทรงรู้แจ้งสภาวะอันเป็นคตินิธรรมแห่งโลก คือ สังขารทั้งหลาย ทรงหยั่งทราบอริยสัจสี่อันสั่นด้นแห่งสัตว์โลกทั้งหลาย ผู้เป็นไปตามอำนาจแห่งคตินิธรรมดาโดยอ่องแท้ เป็นเหตุให้ทรงดำเนินพระองค์เป็นอิสระ พ้นจากอำนาจครอบงำแห่งคตินิธรรมดานั้น และทรงเป็นที่พึ่งแห่งสัตว์ทั้งหลายผู้ยังจมอยู่ในกระแสโลกได้ “อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ” เป็นสารถิฝึกบุรุษที่ฝึกได้ ไม่มีใครยิ่งไปกว่า คือ ทรงเป็นผู้ฝึกคนได้ดีเยี่ยม ไม่มีผู้ใดเทียมเท่า “สตา เทวมนุสสานิ” เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย “พุโธ” เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว คือ ทรงตื่นเองมาจากเชือถือและข้อปฏิบัติทั้งหลายที่ถือกันมาผิด ๆ ด้วย ทรงปลุกผู้อื่นให้พ้นจากความหลงมกมายด้วย อนึ่ง เพราะไม่ติด ไม่หลง ไม่ท้วงกังวลในสิ่งใด ๆ มีการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนเป็นต้น จึงมีพระทัยเบิกบาน บำเพ็ญพุทธกิจได้ถูกต้องบริบูรณ์ โดยถือธรรมเป็นประมาณ การที่ทรงพระคุณสมบูรณ์เช่นนี้ และทรงบำเพ็ญพุทธกิจได้เรียบร้อยบริบูรณ์ โดยถือธรรมเป็นประมาณ การที่ทรงพระคุณสมบูรณ์เช่นนี้ ย่อมอาศัยเหตุ คือ ความเป็นผู้ตื่น และยอมให้เกิดผล คือ ทำให้ทรงเบิกบานด้วย และ “ภควา” ทรงเป็นผู้มีโชค คือ จะทรงทำการใดก็ลุล่วงตลอดทุกประการ หรือเป็นผู้จำแนกแจกธรรม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2567) ดังกล่าวข้างต้นแล้วนั้น “พุทธคุณ 9” เป็นเครื่องสะท้อนถึงคุณลักษณะเฉพาะความเป็นภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อาจกล่าวได้ว่าเป็นภาวะผู้นำตามแนวทางของวิถีพุทธอย่างแท้จริง

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นพระศาสดาและเป็นผู้นำสูงสุดแห่งผู้นำของหมู่มวลมนุษย์ สรรพสัตว์ตลอดจนเหล่าเทวดา โดยทรงเป็นผู้ชี้ทางไปสู่ความหลุดพ้น ซึ่งพระองค์ได้ทรงอุทิศทั้งชีวิตและจิตใจของพระองค์ โดยการเสด็จออกไปยังสถานที่ต่าง ๆ ทรงแสดงให้เห็นถึงการเกิด-ดับของสิ่งมีชีวิตที่เป็นไปตามหลักความไม่เที่ยง

เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน นอกจากนั้น พระองค์ยังได้ทรงดำริถึงการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนดังกล่าวออกไปอย่างกว้างขวาง ทรงจัดตั้งและวางพระองค์เป็นหลักขององค์การในการเผยแผ่พระสัทธรรม โดยทรงจัดตั้งพุทธบริษัทหรือบริษัทของชาวพุทธ อันประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา พระพุทธองค์ได้ตรัสสั่งสอน ชี้นำและวางแนวทางการพิจารณาสิ่งทั้งหลายแก่สาวก ทั้งในเรื่องที่ควรและไม่ควรปฏิบัติเพื่อการบรรลุเป้าหมาย คือ ความดับทุกข์ และการบรรลุมรรคผลนิพพาน (เจษฎา นกน้อย, 2556)

ความสำคัญดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้นำเชิงจิตวิญญาณต้นแบบทั้งด้วยกระบวนการพัฒนาศักยภาพตนเอง การบริหารองค์การ คือ คณะสงฆ์ และพระราชกรณียกิจตลอดพระชนพรรษาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นแนวปฏิบัติที่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนได้ศึกษาเรียนรู้มาจนถึงปัจจุบัน

ภาวะผู้นำกับบริบทที่เปลี่ยนแปลง

ปัจจุบัน โลกกำลังก้าวสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเทคโนโลยีและดิจิทัลที่มีลักษณะพลิกผัน (Volatility) ไม่แน่นอน (Uncertainty) ซับซ้อน (Complexity) และคลุมเครือ (Ambiguity) ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนระบบงานและวิธีการปฏิบัติราชการทั้งในภารกิจที่ต้องประสานงานกับผู้รับบริการโดยตรง (Front Office) และงานสนับสนุนการทำงานหลังบ้าน (Back Office) ท่ามกลางแรงกดดันที่ให้หน่วยงานของรัฐต้องปรับปรุงการให้บริการสาธารณะให้มีความรวดเร็ว สะดวก ประหยัด และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนี้ กระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม กฎหมาย และสิ่งแวดล้อมทั้งในประเทศและต่างประเทศที่มีความเร็วและแรงมากขึ้น ยังเป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่รัฐต้องมีความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาองค์กรให้มีความสามารถในการปรับตัวได้อย่างรวดเร็ว (Agile Capabilities) (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) ในมิติของการพัฒนาองค์กรในปัจจุบัน “ภาวะผู้นำ” นับว่าเป็นแนวทางและกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กรทุกภาคส่วน เป็นเครื่องชี้นำทางและส่งผลให้เกิดการปฏิบัติ การพัฒนาเป็นจุดหมายปลายทางของภาวะผู้นำ ภาวะผู้นำที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการจัดการศึกษาจะต้องจัดการหลายเรื่อง ทั้งเรื่องของเวลา ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ ทั้งนี้ เพื่อให้บุคลากรในองค์กรสามารถที่จะนำไปปรับใช้กับการทำงานที่รับผิดชอบได้ นอกจากนี้แล้วยังส่งเสริมให้ได้เข้าถึงสัมผัสและสร้างพันธสัญญาในวิสัยทัศน์ วัฒนธรรมองค์กร แนวคิดร่วม นโยบาย และการปฏิบัติ (กนกอร สมปราชญ์, 2558) การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การบริหารการเปลี่ยนแปลง (Change Management) จึงเป็นสิ่งที่ทุกองค์การจะต้องหยิบยกมาใช้ในการบริหารเพื่อให้การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงขององค์การดำเนินไปด้วยความราบรื่น และผู้บริหารจะต้องมีทักษะการบริหารการเปลี่ยนแปลงเพื่อที่จะสามารถทำให้การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงขององค์การสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้แล้ว ผู้บริหารพึงตระหนักสภาพการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะหลักไตรลักษณ์กับการเปลี่ยนแปลง หรือกฎธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งปวง ประกอบด้วย 1) อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน หมายถึง สรรพสิ่งทั้งปวงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา 2) ทุกขัง ความเป็นทุกข์/ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ หมายถึง สิ่งทั้งปวงมีลักษณะความเป็นทุกข์ทรมานอยู่ในตัวของมันเอง มีลักษณะที่ดูแล้วน่าซึ้งน่าเบื่อหน่าย ถ้ายึดติดก็เป็นทุกข์ และ 3) อนัตตา ไม่มีตัวตน บังคับไม่ได้ หมายถึง บรรดาสรรพสิ่งทั้งปวงไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตามที่ต้องการ ไม่มีอะไรที่เราควรเข้าไปยึดมั่นในจิตใจว่าเป็นตัวของเราหรือเป็นของเรา (จตุพร สังขวรรณ, 2557) หลักไตรลักษณ์เป็นหลักการพื้นฐานที่ผู้บริหารพึงตระหนักเพื่อให้มองสภาพความเป็นจริงว่าการเปลี่ยนแปลงมีความเป็นไปอยู่ตลอดเวลา สมาชิกองค์การจะต้องมีความพร้อมที่จะรับมือและตื่นตัวอยู่เสมอ ๆ การตั้งรับและยอมรับ ไม่ยึดติดกับสิ่งที่จะก่อให้เกิดทุกข์หรือติดกับดักการบริหารจัดการแบบเดิม ๆ และต้องยอมรับถึงการเปลี่ยนแปลงว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่สามารถที่จะบังคับได้ แต่สามารถปรับความรู้สึกกับการเปลี่ยนแปลงได้

สถานการณ์ปัจจุบันที่มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี หรืออาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านนวัตกรรมอย่างพลิกผัน (Disruptive innovation) สถานการณ์เหล่านี้เรียกว่า “VUCA World” ซึ่งโดยความหมายแล้วเป็นการสรุปและขยายที่มาของคำ (Keywords) ที่เกิดจากอักษรตัวแรกของคำว่า 4 คำ ในภาษาอังกฤษ ซึ่งสะท้อนถึงสถานการณ์ที่มีลักษณะพิเศษ 4 อย่าง (พัชรภรณ์ ดวงชื่น, 2561) ประกอบด้วย

1. V-Volatility คือ ปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีความผันผวนสูงยากที่จะคาดเดาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง มีการเปลี่ยนแปลงสูงตลอดเวลา และรวดเร็ว ไม่สามารถที่จะคาดเดาหรือทำนายได้ภายใต้เครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่ง และเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันปรับเปลี่ยนบ่อย องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะรับมือได้ตามยุทธศาสตร์เดิม ๆ ตัวอย่างที่เกิดขึ้น คือ ปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงของโลก นวัตกรรมองค์กร หรือเครื่องมือต่าง ๆ ที่เป็นไปแบบพลิกผันอัตราการเปลี่ยนแปลงสูง (High rate of change)

2. U-Uncertainty คือ การเป็นสภาวะที่มีความไม่แน่นอนสูง คาดการณ์ได้ยาก ขาดความชัดเจน ยากที่จะสืบค้นหรือหาข้อมูลที่ชัดเจนมาประกอบเพื่อที่จะยืนยันในแต่ละสถานการณ์ได้ ทำให้ยากต่อการที่จะตัดสินใจ เพราะโลกปัจจุบันนี้มีความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนสูง (Unclear about the present)

3. C-Complexity คือ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วมีความซับซ้อนเชิงระบบที่มากขึ้นเรื่อย ๆ และต่อเนื่องอย่างไม่มีวันสิ้นสุด นอกจากนี้ยังมีปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องจำนวนมาก มีซับซ้อนต่อการตัดสินใจ (Multiple key decision factors)

4. A-Ambiguity เป็นปรากฏการณ์ที่มีความคลุมเครือหรือไม่ชัดเจน ไม่สามารถที่จะระบุไปอย่างชัดเจนได้ และไม่สามารถคาดเดาผลลัพธ์สืบเนื่องที่จะเกิดขึ้นได้ดังปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านมาได้ (Lack of clarity about meaning of an event)

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เป็นธรรมชาติของปรากฏการณ์โลกและองค์กรต่าง ๆ จะต้องเผชิญ และเป็นการยากที่จะหลีกเลี่ยง ดังนั้นผู้นำองค์กรพึงตระหนักและเตรียมความพร้อมที่จะรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นทั้งนี้เพื่อให้รู้เท่าทันและเตรียมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างทันท่วงที

สังเขปสถาน: อนุสสติเสริมภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณวิถีพุทธ

สังเขปสถานหรือที่ชาวพุทธรู้จักในนาม “สังเขปสถาน 4 ตำบล” ประกอบด้วย 1) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ คือ สวนลุมพินีปัจจุบัน คือ รุมินเด ในประเทศเนปาล 2) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือ ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ปัจจุบันได้แก่พุทธคยา ประเทศอินเดีย 3) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา คือ ปาอิสิปตมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ปัจจุบัน คือ สารนาถ ประเทศอินเดีย และ 4) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน คือ ปาสาลวัน เมืองกุสินารา ปัจจุบันได้แก่ เมืองกาเซีย ประเทศอินเดีย ผู้ที่เดินทางมาตามรอยพระพุทธบาทเพื่อกราบไหว้พระพุทธเจ้าตามพุทธสถานในพุทธภูมิด้วยสำนึกในพระพุทธานุคุณและเกิดจากพระพุทธรวณะที่ทรงชื่นทาง โดยการนำสังเขปสถานทั้ง 4 แห่ง เป็นเสมือนสื่อการเข้าถึงพระรัตนตรัยตามที่พระอานนท์ทูลถามก่อนเสด็จปรินิพพาน ณ ที่สาละวันทยาน ในกรุงกุสินาราว่าเมื่อกาลล่วงไปแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วสังเขปสถาน 4 แห่งจะเป็นที่ควรเห็นของกุลบุตรผู้มีศรัทธาด้วยระลึกสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการรำลึกว่า “พระตถาคตประสูติในที่นี้” “พระตถาคตตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้” “พระตถาคตยังจักรธรรมให้เป็นไปแล้วในที่นี้” และ “พระตถาคตเสด็จดับขันธ ปรินิพพาน ด้วยอนุปาติเทศนิพพานธาตุในที่นี้” ด้วยเหตุดังกล่าวพุทธศาสนิกชนจึงเชื่อว่าเมื่อมีโอกาสเดินทางมาสังเขปสถานทั้ง 4 แห่งแล้วละลานตึงจะทำให้ มีจิตเลื่อมใส และเบื้องหน้าแต่ตลายมลายไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ (พระธรรมโพธิวงศ์ (วีรยุทโธ), 2560)

การเดินทางเพื่อแสวงบุญจากสังเวชนียสถานเป็นสถานที่สำคัญในการเรียนรู้คตินิยมจากสังเวชนียสถาน สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญดังกล่าวไว้ว่า เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญเพราะต้องการให้เกิดผลในทางจิตใจ คือ ให้สังเวชนียสถานอย่างแท้จริง หมายถึงเป็นที่ให้เกิด สังเว ในความหมายว่าเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจให้เกิด “ศรัทธา” และ “ปัญญา” กล่าวคือ ด้านศรัทธา คือ เกิดความเลื่อมใสและมั่นคง มั่นใจเข้มแข็งยิ่งขึ้น พร้อมทั้งเกิดปิติ มีความปลาบปลื้มใจที่เป็นผลจากศรัทธานั้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559) นอกจากนี้ สังเวชนียสถานควรจะได้ปัญญาด้วย ปัญญาที่เกิดขึ้นนี้หมายถึง ปัญญาที่ 1 คือ ความรู้เข้าใจ มองเห็นคตินิยมดาของสังฆาร อันได้แก่ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตามหลักไตรลักษณ์ ซึ่งจะ使我们เห็นความจริง แล้วโน้มน้าวมานำปฏิบัติในใจ ปัญญานี้จะโยงไปสู่ความสว่างชัดในธรรมดาของสังฆาร พร้อมทั้งการที่จะเป็นอยู่และทำการทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท ปัญญาอย่างที 2 คือ จากเหตุการณ์และสถานที่นั้น ๆ ก็เชื่อมโยงต่อไปให้เราระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และปฏิบัติตามคำสอนเหล่านั้น ที่มีความหมายเกี่ยวเนื่องกับสถานที่แต่ละแห่ง ตลอดจนพระธรรมเทศนาต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในโอกาสนั้น ๆ (ภคภพ ไผ่พท์ ภคสกุลวงศ์ และอานนท์ เมธีวรฉัตร, 2565) กล่าวได้ว่า การเดินทางเพื่อแสวงบุญจากสังเวชนียสถานเป็น การศึกษาและเรียนรู้จากสถานที่ตามประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ บนพื้นฐานพระพุทธศาสนาที่ได้ชื่อว่าให้ความสำคัญกับการศึกษาที่พัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์แบบ การศึกษาที่สมบูรณ์จะต้องเป็นไปเพื่อการดำเนินชีวิตที่อยู่ได้ด้วยความสะดวก และเกิดความสุข สามารถที่จะเผชิญกับปัญหาและแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีสติ การศึกษาที่สมบูรณ์ตามแนวพุทธ จะต้องประกอบด้วย การมีความรู้ ความสามารถ และความประพฤติที่ดีงาม การเดินทางเพื่อแสวงบุญจากสังเวชนียสถานยังเป็นไปเพื่อระลึกถึงสิ่ง ที่เรียกว่า “อนุสสติ” ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อการศึกษาและพัฒนาตนเองทั้งฆราวาสและ พระสงฆ์ ประกอบด้วย การระลึกถึงพระตถาคตว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติดี และตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง(พุทธานุสสติ) การได้ระลึกถึงพระธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสั่งสอนไว้ดีแล้ว สามารถที่จะน้อมนำมาเป็นแนวทางการปฏิบัติให้เกิด สวัสดิ์แก่การดำเนินชีวิตได้ (ธรรมมานุสสติ) การได้ระลึกถึงพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและดำเนินตาม แนวทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงชี้แนะแนวทางเอาไว้ (สังฆานุสสติ) การได้ระลึกถึงศีลของตนเองและทำศีลให้ บริสุทธิ์หมดจดได้ (ศีลानุสสติ) การได้ระลึกถึงจาคะของตนว่าเป็นสิ่งบริสุทธิ์และเหมาะสมกับการเป็นผู้รับ เป็นอารมณ์ ที่สามารถกล่อมเกล้าให้จิตบริสุทธิ์ได้ (จาคานุสสติ) และการรำลึกถึงเทวดา รำลึกถึงคุณลักษณะของเทวดา ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา เป็นต้น (เทวตานุสสติ) ทั้งหมดเป็นเครื่องชี้แนะให้เกิดจิตที่บริสุทธิ์และเข้าความสงบสุข และอารมณ์ที่บริสุทธิ์ได้

ภาพที่ 1 ประสบการณ์ลงศึกษาสังเวชนียสถานประเทศอินเดีย-เนปาล

ข้อสะท้อนจากประสบการณ์สังเขปสถาน

สังเขปสถานมีความเกี่ยวข้องเป็นอย่างยิ่งกับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพุทธกิจของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขณะที่ยังทรงพระชนชีพอยู่ การเดินทางจาริกแสวงบุญหรือเพื่อศึกษาสังเขปสถานสามารถสะท้อนให้มิติที่เป็นบทเรียนที่หลากหลาย เช่น ด้านประวัติศาสตร์ ด้านการเสริมศักยภาพและการพัฒนาคุณค่าของมนุษย์ ซึ่งเป็นหัวใจหลักสำคัญของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นต้นแบบของหลักคิดและแนวปฏิบัติที่ส่งต่อมาให้กับสังคมไทยและสังคมชาวพุทธทั่วโลก อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์การศึกษาสังเขปสถาน บทความนี้มุ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทเรียนมิติของภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณในยุคของการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1. บริบทสังเขปสถาน: ข้อสะท้อนความเป็นไตรลักษณ์ พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักไตรลักษณ์ คือ ลักษณะ 3 ประการ ที่เป็นธรรมชาติของสภาวะธรรมทั้งหมด คือ การเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์หรือความเป็นภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และการเป็นสภาพที่ไม่มีตัวตนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สังเขปสถานทั้ง 4 แห่งมีบริบทและพัฒนาการที่เป็นร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงหลักความเป็นจริงว่าแท้จริงแล้วชีวิตมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ทุกสรรพสิ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การมองสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นธรรมชาติว่ามีการเปลี่ยนแปลงจะทำให้มีสติตั้งมั่นและดำรงอยู่ในความไม่ประมาท หลักการนี้สอดคล้องเป็นอย่างยิ่งกับการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งปัจจัยด้านเทคโนโลยี ดิจิทัลเป็นแรงกระตุ้น และได้ส่งผลให้เกิดลักษณะพลิกผัน (Volatility) มีความไม่แน่นอน (Uncertainty) ซับซ้อน (Complexity) และคลุมเครือ (Ambiguity) ดังกล่าวมาแล้วนั้น ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณตามแนววิถีพุทธจะต้องมีลักษณะของการเป็นผู้นำทางการเปลี่ยนแปลง (Change Agents) จะต้องเป็นผู้มีพื้นฐานและเตรียมพร้อมกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไม่ประมาท และเมื่อสถานการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นก็สามารถตั้งสติและพร้อมรับมือเพื่อนำพาองค์กรหรือสมาชิกไปสู่เป้าหมาย จะต้องเป็นผู้นำด้านความคิดเห็นที่ถูกต้อง (Opinion leaders) การโน้มน้าวให้สมาชิกพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ไปพร้อม ๆ กัน

2. ลุมพินีวัน: ปณิธานและแรงบันดาลใจเพื่อสาธารณะ สถานที่ประสูติเป็นลักษณะที่สะท้อนให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของแบบอย่างผู้นำเชิงจิตวิญญาณวิถีพุทธที่มีความมุ่งมั่นต่อภารกิจ ตามประวัติศาสตร์และตำนานพระพุทธศาสนา สถานที่ประสูติเป็นสถานที่แสดงบุพนิมิตของสิทธัตถกุมารว่า “เราจะเป็นผู้เลิศในโลก จักเป็นใหญ่และประเสริฐที่สุด” บุพนิมิตดังปรากฏในตำนานทางพระพุทธศาสนาเป็นการแสดงภาวะผู้นำของพระมหาบุรุษที่แสดงเจตนารมณ์เบื้องต้นในการจะเป็นศาสนาของโลก นัยทางแนวคิดภาวะผู้นำ คือ การแสดงถึงการสร้างความเชื่อมั่น การตั้งปณิธานต่อการเป็นผู้ริเริ่มเชิงสถานการณ์ในเชิงสังคม การกำหนดแผน และการจัดการเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย จากสังเขปสถานลุมพินีวันเชื่อมโยงถึงสถานที่ที่ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน ซึ่งแสดงถึงภารกิจตลอดพระชนมายุได้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาศักยภาพของพระองค์ผ่านการเรียนรู้จากสำนักต่าง ๆ ที่ได้ชื่อว่ามีชื่อเสียงและมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมครั้งพุทธกาล จนถึงได้ตรัสรู้ พัฒนางค์กรสงฆ์ และเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคงในชมพูทวีปในขณะนั้น และได้แพร่หลายสู่ภูมิภาคอื่น ๆ จนถึงปัจจุบัน การแสดงถึงปณิธานและแรงบันดาลใจที่มุ่งต่อสาธารณะจึงเป็นบุคลิกภาพหนึ่งที่เด่นชัดของภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ชาวพุทธควรศึกษาและถือเป็นแบบอย่าง

3. พุทธคยา: ศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง สถานที่ตรัสรู้ นับว่าเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณที่เป็นแบบอย่างที่ดีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าการมีศรัทธานั้นจะต้องควบคู่กับปัญญา ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณตามแนววิถีพุทธได้สะท้อนให้เห็นผ่าน “พุทธคุณ 9 ประการ” กล่าวคือ คุณลักษณะของผู้นำ กล่าวโดยสรุป คือ “อรหัง” ความเป็นพระอรหันต์ “สมมาสัมพุทธโฆ” เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง “วิชชาจรณสมปนโน” เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา คือ ความรู้ และจรณะ คือ ความประพฤติ “สุคโต” เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว “โลกวิทู” เป็นผู้รู้แจ้งโลก “อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ” เป็นสาวกที่ฝึกบรูษที่ฝึกได้ “สตาธา เทวมนุสสานิ” เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์

ทั้งหลาย “พุทธ” เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว และ “ภควา” ทรงเป็นผู้มีโชค คือ จะทรงทำการใดก็ลุล่วงปลอดภัยทุกประการ หรือเป็นผู้จำแนกแจกธรรม คณะลักษณะตามพุทธคุณทั้ง 9 ประการแสดงให้เห็นถึงภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) ในระดับสูงสุด ทรงเป็นแบบอย่างในทุก ๆ ด้านสะท้อนให้เห็นทั้งแนวทางการบริหารจัดการ ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีซึ่งมีอิทธิพลทั้งองค์ความรู้ ประสบการณ์ และการเป็นแบบอย่างที่ดี และจงใจให้พุทธศาสนิกชนหรือผู้ร่วมงานมองไกลมุ่งสู่ประโยชน์อันสูงสุดของความเป็นมนุษย์

4. สารนาถ: ปฐมบทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สังคมชาวพุทธรับรู้ถึง “สารนาถ” หรือ “ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน” ตามประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา และ “วันอาสาฬหบูชา” ซึ่งนับตามวันเพ็ญเดือนแปด เป็นการนับตามปฏิทินทางจันทรคติของชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท การถือปฏิทินตามคติของชาวพุทธในพื้นที่ในประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา และชาวศรีลังกา การศึกษาตามรอยพุทธบาท ณ สารนาถปัจจุบันจะเห็นถึงแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในช่วงต้นพุทธกาล ทั้งในการกำหนดเป้าหมายของผู้ที่พระพุทธองค์จะแสดงธรรมครั้งแรก การแสดงธรรมครั้งแรก และการเกิดขึ้นของพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา คือ พระธรรมคำสอนครั้งแรก ที่เรียกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” โดยปัญจวัคคีย์ซึ่งมีนักบวชโกลนทัฬหะเป็นหัวหน้าจนเกิดความเข้าใจ มีความเลื่อมใส และขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแบบในพระพุทธศาสนา และเป็นสถานที่เกิดของ “พระรัตนตรัย” กล่าวคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อันสูงสุดที่เป็นบทเรียนจากสังเขปนียสถานแห่งนี้ คือ ความเด่นชัดด้านหนึ่ง คือ การจัดโครงสร้างองค์กร (Organizational Structure) ที่เป็นรากฐานเริ่มต้นของพระพุทธศาสนา แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดา และเป็นผู้ปกครองการสูงสุด การบริหารจัดการเป็นไปแบบโครงสร้างองค์กรตามลำดับขั้น (Hierarchical Structure) แต่พระองค์ยังให้ความสำคัญกับการจัดการแบบแนวนอนหรือแบน (Horizontal/Flat Structure) กล่าวคือ การมอบอำนาจให้สาวกมีความเป็นอิสระในการเผยแผ่ธรรม โดยเฉพาะในช่วงต้นซึ่งยังมีพระสงฆ์น้อยรูป ส่งเสริมให้พระสงฆ์มีโอกาสในการสื่อสารและมีแนวทางการเผยแผ่ธรรมตามศักยภาพและอิงกับบริบทของกลุ่มเป้าหมาย และเปิดกว้างในการประสานงาน การพัฒนาปรับปรุงวินัยบัญญัติที่เกิดปัญหาอุปสรรค หรือข้อจำกัดต่าง ๆ ระหว่างการเผยแผ่ธรรมะ ประวัติศาสตร์และร่องรอยของการบริหารจัดการต่าง ๆ ได้ปรากฏในพระไตรปิฎกจนถึงปัจจุบัน

5. กุสินารา: ปัจฉิมโอวาทและความไม่ประมาท พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับความเป็นเหตุและผล หลักธรรมเน้นให้มีความเข้าใจตามหลักอริยสัจจ์ คือ ความจริงที่เป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งหรือความเป็นสากลของโลก สังเขปนียสถานกุสินารา เป็นที่ตั้งของ “มหาปรินิพพานสถูป” ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตั้งอยู่ด้านหลังของมหาปรินิพพานวิหาร มีรูปทรงทรงโอคว่ำ ตามประวัติศาสตร์พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้สร้างและได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ เชื่อกันว่าเป็นที่บรรทมครั้งสุดท้ายและเป็นสถานที่พระพุทธองค์ปรินิพพาน ณ ใต้ต้นสาละคู่หัวใจสำคัญของ “มหาปรินิพพานสูตร” ได้กล่าวถึงปัจฉิมโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ คือ การดำเนินชีวิตที่ตั้งอยู่ใน “ความไม่ประมาท” ข้อสะท้อนที่เป็นนัยสำคัญทางการบริหาร คือ ชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ผู้นำต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มองการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในมิติของการบริหารความเสี่ยง (Risk Management) กล่าวคือ ต้องให้ความสำคัญกับการหาวิถีที่เป็นเหตุเป็นผลสำหรับการบริหารองค์การทั้งด้านการบ่งชี้ วิเคราะห์ ประเมิน จัดการ ติดตาม และสื่อสารความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหน่วยงาน/ฝ่ายงาน หรือกระบวนการดำเนินงานขององค์กร ทั้งนี้เพื่อลดความเสียหายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้แล้ว “ความไม่ประมาทหรือการบริหารจัดการความเสี่ยง” ควรเป็นแนวทางวัฒนธรรมองค์กรให้สมาชิกองค์กรเกิดการตื่นตัวและพร้อมรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพการบริหาร และผลได้ผลเสียขององค์กรในระยะยาวอีกด้วย

สรุป

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เชื่อมั่นกับความเป็นเหตุและผล และมองการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมดา โดยเฉพาะหลักไตรลักษณ์ที่มองเห็นถึงการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และย่อยสลายไปเป็นสังขารธรรมาสามัญ เช่นเดียวกันกับการบริหารจัดการองค์การที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณวิญญานวิสุทธิให้มีความสำคัญกับผู้นำองค์การระดับต่าง ๆ ว่าจะต้องพัฒนาศักยภาพของตนเองและของสมาชิกในองค์การอยู่ตลอดเวลาเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ หลักการพื้นฐานที่สำคัญ คือ ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีความสามารถในการเป็นปรับเปลี่ยนชุดความคิด (mindset) ให้เท่าทันกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงแบบพลิกผัน ความซับซ้อน และต่อเนื่อง ผู้บริหารทุกคนต้องมีความสามารถในการรู้จักใช้ภาวะผู้นำ (Leadership) และหลักการบริหารจัดการ (Principle of management) เพื่อเป็นแนวทาง (Guideline) ต้องรับผิดชอบในการจัดการให้ทรัพยากรทั้งที่เป็นสิ่งของและตัวคนขององค์การให้สามารถดำเนินไปจนบรรลุวัตถุประสงค์ให้ได้ กล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเน้นการเปลี่ยนแปลงเป็นหลักความเป็นจริงที่ทุกสรรพสิ่งต้องเผชิญ พุทธศาสนิกชนจะต้องเรียนรู้และสร้างความตระหนักเพื่อดำเนินชีวิตให้มีความสุข การไม่ประมาทเป็นหัวใจสำคัญตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และสังฆนิยสถานเป็นที่ตั้งของความสลดสังเวชและการเรียนรู้ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา การศึกษาสังฆนิยสถานช่วยเสริมสร้างคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม และเป็นบทเรียนที่ส่งต่อไปในสังคมไทยและทั่วโลกด้วยความหมายที่หลากหลาย เช่น การเสริมศักยภาพและคุณค่าของมนุษย์ นอกจากนี้ การเชื่อมโยงกับภาวะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ การเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาช่วยสร้างผู้นำที่มีความเข้าใจและความตระหนักในการดำเนินชีวิตที่สมดุลและส่งเสริมคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมให้กับสังคมไทยและทั่วโลกต่อไป ข้อเสนอแนะการนำไปใช้ประโยชน์ สังฆนิยสถานนอกจากจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวและสถานที่แสวงบุญตามความเชื่อของชาวพุทธแล้ว ยังเป็นสถานที่สะท้อนถึงหลักคิดการบริหารจัดการองค์การสมัยใหม่ โดยเฉพาะหลักธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏเบื้องหลังสังฆนิยสถานทั้ง 4 แห่ง นอกจากจะแสวงบุญเพื่อเป็นอนุสติแล้วยังเป็นการรำลึกหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและบริหารจัดการองค์การให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง

เอกสารอ้างอิง

- กนกอร สมปราชญ์. (2558). ภาวะผู้นำและภาวะผู้นำการเรียนรู้สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น: หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- จตุพร สังวรธรรม. (2557). ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ (Strategic Leadership). กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- เจษฎา นกน้อย. (2556). 12 แนวคิดฝ่าวิกฤตองค์การ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2537). หลักการจัดการ. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- พระธรรมโพธิวงศ์ (วีรยุทฺโธ). (2560). สู่แดนพระพุทธองค์อินเดีย-เนปาล. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานใหญ่พระธรรมทูต สายประเทศอินเดีย-เนปาล.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2550). ภาวะผู้นำ. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- _____. (2556). ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาค พุทธธรรม: แก่นนำการศึกษา (ภาคต้นของหนังสือ ปรัชญาของการศึกษาของไทย). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.
- _____. (2558). พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.
- พัชรภรณ์ ดวงชื่น. (2561). “ผู้นำองค์การในโลก VUCA”. วารสารมหาวิทยาลัยคริสเตียน, 24(3), 450-458.

- ภักดิ์ไพฑูรย์ ภคสกุลวงศ์ และอานนท์ เมธีวรฉัตร. (2565). ศรัทธาและปัญญา: ผู้แสวงบุญสังเวชนียสถาน 4 ตำบล ประเทศอินเดีย - เนปาล. วารสารมหาจุฬาราชการ, 9(2), 6-9.
- วรภัทร์ ภูเจริญ. (2559). ฟา: ทักษะสำหรับการบริหารยุคใหม่. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอริรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด.
- วัชร งามจิตรเจริญ. (2566). การบูรณาการพุทธศาสตร์สำหรับผู้บริหารในยุคพลิกผัน. ใน เอกสารประกอบการสอน คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิทย์ วิศุทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรณปก. (2558). หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ม.4. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท.จำกัด.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2559). พุทธธรรม ฉบับเดิม. (พิมพ์ครั้งที่ 31). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- _____. (2567). จาริกบุญ - จาริกธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 61). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมมโนในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2564). ข้อเสนอระบบการเรียนรู้ที่ตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของโลกอนาคต ในปี 2040. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อีเลฟเวน สตาร์ อินเทอร์เน็ต.